

УДК 378.13

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ CASE-STUDY У НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ПРОЯВ "ТЕНДЕНЦІЇ МЕТОДИКИ ДО ЖИТТЄВОСТІ ВИКЛАДАННЯ" (Т. БУГАЙКО, Ф. БУГАЙКО)

Романишина Н. В.

Автор статті розкриває навчальні, виховні та розвивальні можливості інноваційного методу case-study у професійному навчанні студентів, майбутніх учителів-словесників, ділиться досвідом створення та включення кейсів, ситуаційних вправ у лекційні, семінарські курси історії та методики викладання української літератури.

Ключові слова: метод case-study, ситуаційна методика, проблемно-ситуаційний аналіз, прикладна спрямованість, педагогічна компетентність.

Автор статьи раскрывает учебный, воспитательный, развивающий потенциал инновационного метода case-study в профессиональном обучении студентов, будущих учителей словесности, делится опытом создания и включения кейсов, ситуационных упражнений в лекционные, семинарские курсы истории и методики преподавания украинской литературы.

Ключевые слова: метод case-study, ситуационная методика, проблемно-ситуационный анализ, прикладная целенаправленность, педагогическая компетентность.

Despite the growing interest of teachers to educational innovation the case-study method is not sufficiently integrated into the educational process of national universities. It is one of the least studied methods of teaching basic subjects in the faculties of Ukrainian Philology, Theoretical Information and Regulatory Literary. Pedagogical subjects are often submitted from the practice of real life without explaining its practical value. Training, educational, developing potential of case-study innovative method in the professional training of students and future teachers of literature is disclosed in the article, author cases and situational exercises are shown, methods of their inclusion in historical and literary courses are examined. The result of active teaching methodology of cases in combination with other innovative and traditional methods improves the teacher's professionalism (creative skills of research activity by adding to the formation of the bank cases, implementation of non-traditional interactive, built in terms of subject-subject interaction model of learning, the ability to combine professional staff around issues). Effective form of replenishment knowledge motivates students to master the subject, enriching experience solving situations where they are professionally interested, forms flexible thinking, analytical ability of creative competition, expressing their own position and original ideas.

Key words: case-study method, situational method, problem and situation analysis, application focus, pedagogical competence.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Якість освіти сучасного випускника ВНЗ, майбутнього вчителя української літератури, визначається рівнем сформованості педагогічної компетентності, здатності застосовувати знання із теорії, історії літератури, педагогіки, психології, філософії тощо у практичній діяльності, вмінні самостійно та ефективно організувати процес вивчення школярами національного красного письменства. Практичного досвіду розв'язання складних педагогічно-професійних проблем, які вимагають інтеграції знань, умінь і навичок із вищезазначених наук, студенти можуть набути в курсі методики навчання української літератури. На важливості прикладного характеру методики у значенні співвіднесеності з галуззю життєвого досвіду наголошували ще видатні вчені Т. Бугайко та Ф. Бугайко, відзначаючи у праці "Навчання і виховання засобами літератури" "тенденцію методики до життєвості викладання" [2, с. 40], а в дослідженні "Майстерність учителя-словесника" орієнтували педагога на "викладання літератури /.../ пов'язане з практичною діяльністю" [1, с. 14]. Реалізації завдань –

активізації діяльності студентів, спрямованої на вирішення випереджувальних практичних вправ, оновлення змісту навчальних курсів на компетентнісній основі, із урахуванням взаємозв'язку академічної теорії та практики, ілюструванням матеріалу прикладами із реальних складних та неоднозначних виробничих умов тощо – при побудові сучасного процесу вивчення української літератури сприяє застосування інноваційних методів викладання. За критеріями практичності серед активних методів професійно зорієнтованого навчання вирізняється case-study – детальне моделювання та обговорення проблемних життєвих ситуацій, аналогічних тим, які можуть виникнути під час педагогічної практики студентів-філологів. "Переведення" змісту базових літературознавчих, педагогічних дисциплін в конкретні ситуації-кейси дозволяє відмовитися від традиційного накопичення готових рішень на користь самостійного вироблення-відкриття знань у результаті спільної творчості викладача та студентів, набувати нових умінь і навичок на сприятливому ґрунті "ситуаційності", спонукає відтворити і застосувати вивчений матеріал, краще зрозуміти продемонстровану з "точки зору реальних подій" академічну теорію, готує випускників успішно вирішувати непередбачувані ситуації у роботі вчителя-словесника. Однак, попри зростання інтересу освітян до педагогічних інновацій, метод case-study не достатньо інтегрований у навчальний процес вітчизняних ВНЗ, є одним із найменш вивчених способів організації викладання базових дисциплін на факультетах української філології, часто теоретична інформація з історії, теорії, методики літератури подається відокремлено від практики реального життя, без пояснення її практичного значення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Дидактичний потенціал методу case-study в навчанні студентів ВНЗ розкрито у працях С. Бекер, Д. Берера, А. Венгера, В. Верби, Р. Гатаулліна, К. Кристенсена, В. Майкелоніс, Д. Остіна, Д. Робін, О. Смолянінової, О. Сидоренка, Ю. Сурміна, В. Чуби та ін. Однак питання створення передумов успішного використання ситуаційного навчання, його рис і технологічних особливостей, сприйняття кейс-методу аудиторією, джерел, жанрової своєрідності, різновидів ситуацій, принципів моделювання й архітеконики кейсів різноманітних структур, взаємозв'язку із проблемними, дискусійними, ігровими методами, технології викладання ситуаційних вправ, їх презентації та оцінювання тощо розглядаються, як правило, на прикладах бізнес-дисциплін: менеджменту, управління персоналом, основ підприємницької діяльності, економічного аналізу і т. ін.

Мета статті – обґрунтувати ефективність ситуаційної методики у підготовці майбутніх учителів-словесників, розкрити потенціал виробничої (педагогічної) практики як благодатного матеріалу для написання кейсів, розробити ситуаційні вправи, міні-ситуації із низки тем курсів історії та методики викладання української літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на значний досвід застосування кейс-методу у викладанні гуманітарних дисциплін, особливо педагогіки, Ю. Сурмін, О. Сидоренко, К. Меєр та ін. автори праці "Ситуаційний аналіз, або Анатомія Кейс-методу" (К., 2002) зазначають, що цей інтерактивний метод "часто виступає представником методичної контркультури, викладача ж вважають божевільним ініціатором, який порушує нормативи навчання і заважає вчитися студентам" [5, с. 199]. Все ж у підготовці студентів-філологів українських педагогічних ВНЗ case-study утвердив себе як метод не лише теорії, а й практики. Методист О. Куцевол відзначає вплив методу аналізу ситуацій на формування особистості вчителя-словесника, розвиток його творчого потенціалу: "ефективним методом розвитку креативності студентів /.../ є кейс-метод, або метод ситуаційних вправ" [4, с. 268]. Набуває поширення новий різновид лекції – "лекція-аналіз конкретної педагогічної ситуації, яка розглядається як технологія вирішення ціннісно-смыслових проблем, проблемних ситуацій, ціннісно-смыслових конфліктів об'єктивної та суб'єктивної реальності, /.../ ситуацій, зміст яких самостійно підібраний студентами (в основі – метод "Case-study" – метод комплексного вивчення явища)" [3]; також перелік класифікованих за рівнем інноваційності уроків поповнив новий тип "урок-кейс з української літератури" [6]. Активнішому упровадженню кейс-методу сприяє вітчизняна методична традиція – проблемний підхід у навчанні української літератури, історико-функціональний аспект вивчення художніх творів, принципи

зв'язку навчання з життям, із практичною діяльністю, використання літературних ігор та ігрових завдань тощо.

Зважаючи, що не розроблені програми з літературознавчих курсів із використанням методу case-study, немає відповідних навчально-методичних посібників, доцільно створювати й обговорювати зі студентами-філологами міні-кейси, переймаючи досвід ситуаційного навчання з педагогіки, експериментуючи із "життєвими ролями" викладача та студента, вчителя й учня. Ефективним є застосування кейсів у поєднанні з традиційним методом лекції, що забезпечує зв'язок академічної теорії з практикою, дозволяє реалізувати інтерактивну модель навчання, коли студенти беруть участь у модернізації і поповненні своїх знань. Наведемо приклад "сюжетної частини" кейсу – художньо опрацьованої фабули, на матеріалі реальної чи вигаданої події, яка містить проблему; цю ситуацію доречно обговорити на вступній лекції нового для третьокурсників навчального предмета.

"На першій лекції із методики навчання української літератури студент заявив викладачеві, що, на його думку, підготовка до занять із цієї дисципліни є марно витраченим часом. Краще студіювати теорію та історію української літератури, адже вчителів-словесників достатньо знати свій предмет, а вміння передати учням свої знання набуваються з досвідом, і це притаманне природі вчительського таланту. Як відомо, навіть В. Сухомлинський постійно наголошував, що вчителю, який поверхово знає свій предмет викладання, мало допоможуть психологія з педагогікою та методика викладання".

Скористаємося "схемою методичних рекомендацій до ситуаційної вправи" (за книгою М. Ліндерса та Дж. Ерскіна [7]), щоб розробити методику застосування вищенаведеного міні-кейсу. 1. Яке глобальне питання потребує вирішення, що вимагає внесення коректив в усталені зміст і форму викладу інформації лектором, – чому потрібно опановувати методику навчання літератури? 2. Ключові питання, які допоможуть визначитися із важливими аспектами при обговоренні ситуації та підсумувати дискусію. 3. Суперечки про сутність методики навчання української літератури; зв'язок методики з іншими науками; концепція методики навчання літератури як прикладного літературознавства; чому викладена педагогом на лекції інформація є особливо цінною; чому лекцію не може замінити жоден найновіший засіб навчання, різноманітні самостійно опрацьовані студентом джерела інформації. 4. Визначення рівня аналізу: ситуація достатньо складна, має прояснити актуальність та визначальне значення методики, технології викладання української літератури у системі професійної підготовки вчителя-словесника. 5. Прогнозовані питання: хто з методистів, як аргументував переваги літературознавчого компонента над педагогічним, філософським, психологічним тощо та якою мірою враховувати "природу дисципліни, що вивчається", щоб зрівноважити ці складові; із якої праці, і чи не перекручена, вирвана з контексту цитата В. Сухомлинського. 6. Запропонована додаткова література для ознайомлення – розділи в академічних підручниках із методики навчання української літератури про специфіку науки, зіставлення визначень методики літератури вченими різних періодів її розвитку. 7. Питання для поживлення дискусії, виразнення важливих аспектів ситуації: чи правильно, що сучасні методисти визначають складники методики з погляду науки про літературу, доповнивши традиційне структурування новим компонентом "шкільне літературознавство"; чи мають рацію викладачі-науковці, констатуючи, що "предметні знання високо цінуються викладачами", викладаються якісно, тоді як "знання з психології, педагогіки, методики – найслабша ланка у вищій школі" [5, с. 79]. 8. Аналіз, запропонований навчальний підхід. Обговорити вищенаведений міні-кейс доцільніше за зразком т. зв. Манчестерської (європейської) школи, акцентувавши увагу на багатоваріантності вирішення проблеми. Форма пошуку "полілог" поступово виявить аудиторії багатогранність питання через зіткнення суперечливих точок зору: методика як прикладне літературознавство, методика як прикладна педагогіка, методика як теорія і технологія. Продовжити дискусію або висловити своє розуміння ситуації у монологічній формі студенти можуть на практичному занятті. 9. Комп'ютерна чи аудіовідеопідтримка кейсу. Також студенти можуть підготувати презентації міні-кейсу, включаючи короткий вступ та висновки.

У бізнес-освіті обсяг т. зв. об'ємного неструктурованого кейсу (long unstructured cases) – 20–25, навіть до 50 сторінок матеріалів; якісного короткого – "8–12 сторінок

плюс 5–10 сторінок таблиць і графіків", але "успішним" вважається розміщений на 1–2 сторінках кейс-ескіз, невеличкий малюнок (short vignettes), який є, зокрема, вміло розказаною життєвою історією, описує драматичну ситуацію, персонажів із яскравими особистісними якостями, містить контрастні порівняння, напружений, психологічний і неоднозначний конфлікт, інкрустований цитатами з художніх творів [5, с. 149, 152]. Наприклад, опрацьовуючи тему "Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю учнів", накидаємо фабулу (сюжетну частину) майбутнього кейс-ескізу: "Учитель української літератури Іван Петрович ніколи не забував задати домашнє завдання, але, як правило, не перевіряв його виконання. Учні помітили, що реферати, повідомлення, домашні твори педагог не заслуховував, але оцінював балами від 9 до 12 за зовнішнє оформлення і кількісь сторінок. Таке "оцінювання" результатів праці тішило чи засмучувало учнів? Чи має наслідки формалізм в організації перевірки і оцінювання знань?" Пропонуємо студентам "оживити" кейс: дописати сценічні діалоги героїв, передати їхні думки, переживання, почуття через композиційний прийом внутрішнього монологу (троє відмінників не один день писали реферат у бібліотеці, посередньому учневі допоміг репетитор, двоє учнів стоять трохи збоку, тихо перемовляються про своє однакове, списане з інтернету "творче завдання"; зімпровізувати жарти вчителя, який проглядає роботи, тощо), зрештою, представити кейс у формі проекту – мініатюрної театралізованої постановки. Студентів лівопівкульного типу мислення доцільно залучити до написання Додатків (пам'ятка для словесника "Ведення класного журналу", рекомендації МОН щодо оцінювання навчальних досягнень з української літератури, цитати, статті фахівців із теми). Готуючи методичну частину кейсу, викладач може запланувати обговорити вищезгадану ситуацію у формі індивідуального опитування, підготувати орієнтовний план аналізу: 1. Якими є факти? Хто учасники ситуації? 2. У чому проблема (конфлікт)? Чи є інтереси сторін суперечливими? 3. Аргументи на захист позиції кожної зі сторін. Які вчені досліджували проблему? 4. Запропоноване вами розв'язання ситуації. Чому саме таке?

Українські кейсологи-теоретики і практики вважають, що значними є можливості літературознавчих дисциплін, художньої літератури для застосування кейс-методу [5, с. 209, 221]. Наприклад, на занятті з історії української літератури, вивчаючи творчість О. Кобилянської, викладач виявляє "зону відповідальності" – навчити студентів адаптувати матеріал для школи; розповідає кейс-пародію про "академічність" деяких науковців (надмірне захоплення різними теоретичними концепціями, абстрактними схемами, недооцінка практичної діяльності). "Аналізуючи малу прозу О. Ю. Кобилянської (новели "Valse melancholique", "Природа", "Битва", "Некультурна"), викладач активно застосовував ґендерний інструментарій, намагався простежити нарцисично-мазохістську образність, елементи гомоеротики, пояснити жіночу перверсивну сексуальність, право героїнь на вільну любов, тлумачити чоловічу й жіночу символіку; наголосив, що лише "жіноча точка зору" допомагає сучасним дослідницям розкрити таємниці творів. Викладач погодився із думкою студентки, що ґендерний підхід у вивченні літератури опозиційний до традиційного, однак на запитання, чи будуть доречними і чи сприймуть десятикласники ґендерні студії з літературознавства в цілому та в аспекті "перечитання" класичних творів О. Кобилянської, відповісти не зміг". Дискутуючи з приводу проблемної ситуації, студенти, відзначають, що погляд з позиції статі – можливість альтернативного прочитання класики, відкриття прихованого за видимим; українські представниці феміністичної школи по-особливому відчули тонко виписаний письменницею-естеткою світ, відкрили подвійне дно символічного бачення нею речей. Звичайно, сучасне історико-літературне вивчення програмових творів жінок-письменниць вже не повинне звужуватися до традиційного аналізу "жіночих образів", але слід пам'ятати, що старшокласників цікавлять не емоції, а якісь інформації; використовуючи ґендер як категорію аналізу, вчитель повинен усвідомлювати теоретико-методологічні засади феміністської критики, гінокритики; бути готовим до запитань щодо термінів, які є проблемними за визначенням. Акцент лише на специфічному жіночому світосприйнятті переобтяжить урок. Звичайно, щоб визначити художньо-естетичний рівень твору, слід користуватися різним дослідницьким інструментарієм.

Цікаво поекспериментувати з написання кейсів різних жанрів. Якщо описати вчителя, який обрав поведінку – не торкатися складних, дразливих тем, піддавати власній внутрішній цензурі всю інформацію про письменників та художні твори, давати остаточні і однозначні відповіді на питання тощо, отримаємо кейс-оцінку, розповідь про знайдений вихід із проблемної ситуації, з метою критичного аналізу обраного рішення. Інший випадок, коли кейс-проблему та кейс-оцінку продовжити, вивести образ колеги учителя-пуританина, який захопився пошуком і поясненням вищезгаданих "нарцисично-мазохістської образності", "елементів гомоеротики", жіночої "перверсивної сексуальності", учні розповіли батькам, батьки поскаржилися директору, що вчитель переступає межі благопристойності, керується атеїстичним принципом "уседозволеності" і т. ін., це був би кейс-ілюстрація – репрезентація ситуації, пояснення причин її виникнення, різних варіантів вирішення, з дидактичною метою – оцінити ситуацію в цілому, окреслити проблеми, проаналізувати рішення героїв, схвалити їх чи відкинути, запропонувати свій варіант.

Висновки. Таким чином, результатом активного опанування методики кейсів, у поєднанні з іншими інноваційними та традиційними методами, є удосконалення професіоналізму викладача (навички творчої науково-дослідної діяльності через долучення до формування банку кейсів, реалізації нетрадиційної інтерактивної, побудованої в аспекті суб'єкт-суб'єктної взаємодії моделі навчання; уміння об'єднати колектив довкола фахової проблеми, скеровувати емоційну напругу аудиторії). Ефективна форма поповнення знань "кейс" мотивує студентів до опанування предмета, полегшує засвоєння теорії через ілюстрування теоретичних положень "життєвими випадками"; збагачує досвідом вирішення ситуацій, в яких вони професійно зацікавлені; формує гнучкість мислення, здатність до аналітичної діяльності, творчої конкуренції, висловлення власної позиції, оригінальних ідей.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Порушена проблема не вичерпана змістом статті. Дослідження потребує обґрунтування теоретичних основ проблемно-ситуаційного навчання української літератури; створення посібників із основних літературознавчих дисциплін із використанням методу case-study, спеціальних банків кейсів; розробки рекомендацій щодо проходження виробничої (педагогічної) практики на засадах ситуаційної методики.

Література

1. Бугайко Т. Майстерність учителя-словесника / Т. Бугайко, Ф. Бугайко. – К. : Рад. школа, 1963. – 188 с.
2. Бугайко Т. Навчання і виховання засобами літератури / Т. Бугайко, Ф. Бугайко. – К. : Рад. школа, 1973. – 176 с.
3. Волкова Н. Особистісно орієнтовані технології навчання [Електронний ресурс] / Н. Волкова. – Режим доступу: <http://www.bdpu.org/sites/Збірник.Педагогіка.doc>. – Назва з екрана.
4. Куцевол О. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) / О. Куцевол. – К. : Освіта України, 2009. – 464 с.
5. Ситуационный анализ, или Анатомия Кейс-метода / под ред. Ю. Сурмина. – К. : Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.
6. Урок-кейс з української літератури для 10 класу, профільний рівень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.teacherjournal.in.ua/shkilni-predmeti/ukrajinska-literatura>. – Назва з екрана.
7. Leenders M. Case research: the case writing process / M. Leenders, J. Erskine. – London–Ontario : School of Business Administration the University of Western Ontario, 1989. – 156 p.